

vekvő feszültség tapasztalható az egyén gazdasági, egzisztenciális függetlenség függetlensége és állandó foglalkoztatottságának elodázása közt. Az iskolát és munkahelyet párhuzamosan látogató mai fiatalság a többszörösen összetett és újradefiniált szociális szerepkészletének kialakításával van elfoglalva. A politikai szerepvállalás egyre inkább átvevődik a civil szektorba, az önkéntes szervezetekben való részvételre. Ez a tendencia Nagy-Britanniában nemcsak a fiatalok, de a felnőttek körében is erőteljesen jelen van. „Ezeknek a csoportoknak a különbözősége kifejezi a fiatalok közti aktuális különbözőségeket.” Ezek a csoportok nem homogén tömegnek tekintik a fiatalokat, hanem valós lehetőségeket kínálnak a részvételre és az érdeklődésük kifejezésére. Számos közösség, önkéntes csoport létezik, amelyik gondoskodik a fiatalok ellátásáról, törődik velük, és beszél helyettük. Bizonyos mértékben ennek a szektornak a növekedése egyfajta elmozdulást jelent az állami szabályozásoktól. A szektor jogi és társadalmi megerősödése még inkább elősegíti a fiatalok részvételét, hiszen konkrét célokat pragmatikus módon valósíthatnak meg. Részvételük persze ettől még nem lesz automatikus. A közösségek létehez, a fiatalok részvételének és aktivitásának elősegítéséhez szükség van külső szervezetek aktív támogatására is. Claire Hackett ezen ezekben a szervezetekben látja a fiatalok társadalmi aktivitásának erősítését, a leszakadásukhoz, elidegenedésükhöz vezető út egyik lehetséges megfordítását.

A tanulmánykötet még számos ifjúságpolitikai kérdést érint a drogkérdéstől az oktatáson, a munkaerőpiaci helyzeten, az ifjúsági kultúrán, a szexualitáson át a fiatalok életervezéséig, családalapításáig. A kiragadott tanulmányok azonban jelzik azt a metodológiai zisztémát, azt a gondolati kört, amelyben a kötet szerkesztői is mozognak. Ez a tér nem más, mint a sokszínűség, a különbözőség tere, amely azonban nem ütközik a könyv professzionális tartalmi meg szerkesztettségével.

(Roche, J. [et al] [eds]: *Youth in Society*. London, Thousand Oaks, New Delhi, Sage, *The Open University*, 2004.)

Matiscsák Attila

EGYESÜLT NÉMETORSZÁG – MEGOSZTOTT IFJÚSÁG

Ahogy a könyv címe is sugallja, a mai Németország, bár szeretné már magáról elmondani, hogy a negyven évig álló fal leomlása után a két országrész minden tekintetben egyesült, még korántsem ért el ezen folyamat végére. Sokan sokféleképpen próbálták magyarázni e deficit okát, e tematikus könyv az „új német időszámítás” ifjúságát érintő problémákra keres és nyújt magyarázatot. Az itt bemutatandó politikai kézikönyv a német-német újraegyesülést vizsgálja a fiatalok integrációjának szemszögéből. Kérdéseket tesz fel az olyan meghatározó szocializációs intézmények, mint család, iskola, szakképzés, munkahely megváltozott szerepével és funkciójával kapcsolatban, illetve foglalkozik az ifjúságvédelem jelentőségével. A szerzők még a látszatát is el szeretnék volna kerülni, hogy akár nyugat-német vagy valamiféle (n)szocializációs nézőpont legyen az irányadó a témák feldolgozásánál, de azt nem szabad szem elől téveszteni, hogy az egykori Német Szövetségi Köztársaságban és annak „demokratikus” testvérországában eltérő életkörülmények, tradíciók és tapasztalati valóság határozta meg a mindennapokat. Ezen különbségekre és legfőképpen a napjainkban érzékelhető hatásaira koncentrálnak a könyv 31 tanulmánya. Röviden: azokat a specifikus körülményeket és feltételeket térképezi fel, amelyek a kelet-német fiatal generáció integrációját megnehezítik a társadalmi, politikai és gazdasági transzformációban.

A volt NDK demokratikus átalakulását nem lehet más kelet-európai országok rendszerváltásához hasonlítani. Már a kiinduló feltételek is nagyban eltértek. Az Állambiztonsági Minisztérium (Ministerium für Staatssicherheit – Stasi) ezerkarú polipként hálózta be az országot, az állományában dolgozó aktív hálózati munkatársak (IM) száma elérte a 174 000-et, ami a társadalmi változásokra irányuló törekvéseket ellehetetlenítette vagy csírájában elfojtotta. Azok, akik nem láttak más megoldást, a nyolcvanas évek végén tömegesen hagyták el az országot („*Fluchtbewegung*” – menekültmozgalom), az otthonmaradók az egyre-másra alakuló társadalmi tiltakozó mozgalmak felhívására, 1989 szeptemberétől rendszeres időközönként, az utcákon követelték a Német Demokratikus

Köztársaság belső megreformálását, demokratikus átalakítását – az állam kereteinek feladása nélkül –, illetve a szabadságjogokat. A politikai elit egyre jobban elbizonytalanodott, és a párt (NSZEP), mivel Erich Honecker 1989 októberében „visszavonult” a politikától, egy vezetőcserével próbálta visszaszerezni az állampolgárok bizalmát. Az tény, hogy a tiltakozások elindulásakor a német-német újraegyesítés, mint lehetséges kiút a politikai és gazdasági krízisből, nem szerepelt a követelések között. A két országot elválasztó határ megnyitása és a fal leomlása 1989. november 9-én a nemzet jövőjével kapcsolatos vélemények gyors megváltozását is maga után vonta. Míg a társadalmi mozgalmak aktivistái, mint a tiltakozások elindítói és vezetői, az NDK továbbélése és szocializmus jobb, megreformált útja mellett foglaltak állást, addig a lakosság már egész más úton szeretett volna járni. A kelet-német állampolgárok „szabad” utazásaik során egyfelől szembesültek a két országrész életszínvonalbeli különbségével, másfelől – a média hathatós segítségével – a kelet-német vezetés álságos hazugságaival. A tömegek a tüntetéseken az addigi „Mi vagyunk a nép!” szállóige helyett már a „Mi egy nép vagyunk!”-ot skandálta, és a közvélemény-kutatók eredményei is egyértelművé tették: a többség a nemzeti egység mellett tenné le voksát. A nyugat eddig óvatos, inkább szemlélődő hozzáállása erőre kapott, megindultak a tárgyalások a két Németország vezető erői között egy gazdasági, valuta- és szociális unióról; 1990 márciusában a nyugat-német Kereszténydemokrata Unió (CDU) pénzügyi és politikai támogatását élvezve a kelet-német testvérpárt, melynek politikai programjának vezérfonala a két állam egyesítése volt, nyerte meg az NDK első és egyben utolsó szabad parlamenti választását. Az újraegyesítés már csak idő kérdése volt. Augusztus 31-én a két állam aláírta az egyesülési szerződést, melynek értelmében az öt új (volt kelet-német) tartomány – Brandenburg, Mecklenburg-Előpomeránia, Szászország, Szászország-Anhalt és Thüringia – csatlakozik az NSZK-hoz, és területükön 1990. október 3.-tól a nyugat-német alaptörvény hatálya érvényes. A konszolidáció éveit a nyugat-német intézményi transzfer jellemezte, legyen szó választási törvényről, politikai, gazdasági, tudományos intézményi struktúráról. Az új tartományokban bevezették, nyu-

gati mintára, a háromlépcsős iskolamodellt és a duális szakképzés rendszerét. Helmut Kohl, az egyesült Németország kancellárja, a meglévő életszínvonalbeli különbségek kiegyenlítődedés és virágzó tájegységeket ígért.

A gyors és zökkenőmentes „összenövés” optimista jövőképét alátámasztani látszottak a szociológiai vizsgálatok is, mint például közvetlenül az újraegyesítés után a volt kelet- és nyugat-német ifjúság körében végzett összehasonlító kutatások, melyek eredményei meglepő hasonlóságokat mutattak ki: mind életmód, mind kulturális és értékpreferenciák, mind politikai nézetek terén. Ez a kép azonban csalóka, aminek egyfelől az újraegyesítés eufóriája volt az oka, másfelől a kutatások egyoldalú módszertana. Az akkori ifjúságkutatás paradigmája a kelet-európai transzformációt egy egyenes vonalú alkalmazkodási folyamatként képzelte el, amelynek zsinórmértéke a nyugati társadalmi berendezkedés. A könyv szerzőinek éppen az volt a célja, hogy ebből a félrevezető értelmezési paradigmából kitörve a „megosztott ifjúság” témakörét annak komplexitásában elemezzék és mutassák be. A kilencvenes évek közepén Németország keleti részén megnőtt az ideggyűlölettel kapcsolatos erőszakos cselekedetek és szélsőjobboddallal szimpatizáló fiatalok száma. Ez a tendencia egy új ifjúságkutatási perspektívát termelt ki, amely – legalábbis részleteiben – a teljes egyesülést megkérdőjelezi. Mindezek figyelembe vételével a szerkesztők által jegyzett első tanulmány így fogalmazza meg a könyv ars poetica-ját: a transzformációanalízis második szakaszához érkezve az 1989 utáni eseményeket és jelenségeket, a regionális különbségeket szem előtt tartva, szisztematikusan kell elemezni, hatásait értékelni és végre felhagyni azzal a sematikus ábrázolási móddal, ami a társadalmat vagy egy szélsőjobboddali, kilátástalan ifjúság horrorszenáriójával fenyegeti, vagy egy felhőtlen „no zoff and voll busy” (németül: zoff = vita, kötekedés) generációról beszél.

A kötet öt témát dolgoz fel: a fiatalok és a politika viszonya; megosztott esélyek; fiatalok és az erőszak; demokrácia, nevelés és politikai képzés; a szocializáció állomásai a demokráciába való átmenetben.

A regionális különbségek a fiatalok politikai kultúrájában is visszaköszönnének. A 40 évnyi állami és gazdasági önállóságnak megvannak a

magá sajátosságai, de 14 évvel a rendszerváltás után már más kategóriák bevonásával kell a mai ifjú generáció helyzetét elemezni. A NDK nevelési koncepciója teljesítményorientált volt, a nemzedékek egyenlőségét hirdette, bátorságra, patriotizmusra, igazságosságra és az „új ember” képzésére fektette a hangsúlyt. Az NSZK-ban nem volt ehhez hasonlítható nevelési fenomén. Christian Pfeiffer kriminológus – a kötetben több helyen idézett és vitatott – tézise szerint az NDK represszív nevelési stílusa előfeltétele volt az ország keleti felén napjainkban tapasztalható idegengyűlöletből elkövetett erőszakos cselekedeteknek. Összehasonlító vizsgálatokra a hiányzó empiria folytán nincs lehetőség. D. Sturzbecher és H. Tausendteufel utal arra, hogy Kelet-Németországban, legalábbis a múltban, az intézményi nevelés kevésbé követelt meg individualizációt és önszerveződést a gyerekektől. A könyv második fejezete („Megosztott esélyek”) foglalkozik részletesen ezzel a témával. A következő évtizedben felcseperedő nemzedék, függetlenül születési helyétől, hasonló problémákkal fog szembesülni: migráció, a munkaerőpiac flexibilissé válása, a társadalmi különbségek növekedése, a képzés finanszírozásának megváltozása. A kérdés, hogy ki milyen cselekvési stratégiákkal reagál a kihívásokra. Eltérő előfeltételek, körülmények és források határozzák meg e cselekvési módokat: az NDK kevésbé tagolt társadalmában a jövő tervezhető, kiszámítható és biztonságos volt, az újraegyesítés azonban mélyreható változásokat hozott: az elvándorlás következtében (1990 és 2000 között 2,5 millió, főleg 18–30 év közötti állampolgár költözött át nyugatra); a nyugatról keletre ezzel szemben mindössze egymillió, elsősorban 40 év feletti) a demográfiai egyensúly felborult, az ipari nagyvállalatok csődje miatt a terület gazdasági produktivitása kisebb, a munkanélküliség új normalitássá vált, az egykori munkahelyek 75 százaléka 2000-re megszűnt, ami magában hordozza a szakképzési helyek számának csökkenését is. Emellett a kulturális infrastruktúra is szétesett. A hiányzó képzési helyek és munkahelyek, a bevételek regionális különbsége (keleten átlagosan 15 százalékkal kevesebb bérből gazdálkodnak) magában hordozza a veszélyt, hogy számos fiatalkorú kiesik a szociális rendszerből, ami növeli a diszkrpanciát az életcélok és azok megvalósításának lehetőségei

között. A gazdasági és társadalmi elbizonytalanodás hatásaként az új tartományokban élő fiatalok jövőképe pesszimistább, mint nyugati társaiké, idegenekkel szemben bizalmatlanabbak, nem mernek és nem tudnak előre tervezni, kisebbségi érzéstől és önbizalomhiányban szenvednek. Ennek hátterében annak az azonosulási modellnek az eltűnése áll, amit NDK-nak hívtak, és ami közepszerűnek és változásra érdemesnek ítéltetett. A szociális környezetben, az újraegyesítés után bekövetkezett változások és azzal kapcsolatos ambivalens vagy negatív tapasztalatok és családok erősebb befolyást gyakorolnak az érintettek világszemléletére, mint a régi rendszer szocializációs mintái, ahogy azt P. Fröster longitudinális vizsgálata mutatja. Hogy az újraegyesítés milyen hatással volt a politikai nézetekre és idegengyűlöletre, arra a kötet első fejezete („Fiatalok és politika”) szolgál kimerítő magyarázatot.

Az újraegyesítés megítélése függ a megkérdőjelezett szülőhelyétől is. Általánosságban elmondható, hogy a volt kelet-német lakosság kritikusan szemléli az egyesülést, anélkül, hogy azt elutasítaná, sőt a fiatalokúak 73 százaléka inkább előnyt lát benne, bár a társadalmi vágyonból való részesedésből kizárva érzik magukat. A demokráciát, mint társadalmi berendezkedési formát, mindkét országrész fiataljai üdvözlik, ám az új tartományokban az utóbbi időben nosztalgikus múltba révedezés figyelhető meg, amiből elsősorban a PDS (az NSZEP utódpartja) profitál. Szélsőjobboldali pártot választók aránya 22 százalék keleten, 11 százalék nyugaton. A fiatalok politika iránti érdeklődése 1990 óta csökkenő tendenciát mutat, főleg a keleti régiókban, ami a politikai integrációt kérdőjelezi meg. Nem egy hirtelen változásról beszélhetünk, hanem egy alacsony szinten stagnáló trendről. A kelet-német fiatalokúak több mint 70 százaléka látja úgy, hogy nincs befolyása a politikára (nyugaton: 58 százalék), ami alátámasztja az apolitikus, az összenövés forgatókönyvét író politikában családott kelet-német ifjúság képét. Összefoglalva: az új tartományokban élők előnyösnek ítélik meg a rendszerváltást, de szkeptikusak, vagyis ők az „elégedetlenebb demokraták”. Persze nem két egymástól hermetikusan elzárt ifjúsági kultúráról beszélünk, közeledés is megfigyelhető az életstílusok között: a keleti tartományokban is hosszabbá vált a kép-

zésre szánt idő, ezzel összhangban a családalapítás időpontja későbbre tolódott.

A kilencvenes évek közepétől az idegengyűlölet és szélsőjobboldal szelleme járja be Németországot. Az idegenekkel szembeni gyanakvás a keleti régióban erősebb. A fiatalok 73,4 százaléka látja úgy, hogy túl sok külföldi él az új tartományokban, holott számuk 1990 óta csupán 3 százalékkal nőtt, viszont 75 százalékkuk elutasítja az idegenekkel szembeni erőszakot. A politika kezdetben relativizálta a jobboldali veszélyt, az oktatási intézményekben nem foglalkoztak komolyan ezzel a problémával, holott a statisztika egyértelmű növekedést regisztrált: mind a szimpatizánsok körében, mind az erőszak elterjedésében. A kötet harmadik fejezete („Fiatalok és erőszak”) az új tartományokra jellemző szélsőjobboldali lokális ifjúsági és erőszakcultúra új típusát elemzi, amit egy új „népi (völkische) életstílus és hétköznapi kultúra” határoz meg. Fiatal, alacsonyabb iskolai végzettséggel (szak-, középiskola), vidéken élő fiúk alkotják ennek az informális, egymást segítő és támogató, laza szervezeti struktúrájú, a csoporton belül erősen hierarchizált, konformitást követelő mozgalomnak a magját. A csoportok erőszakpotenciálja magas, az idegenekkel szembeni testi sértés elkövetésével gyanúsítottak 70 százaléka 21 év alatti fiú, mégsem beszélhetünk csak ifjúsági problémáról. A hiányzó szabadidős infrastruktúra, a közvetlen környezetükben tapasztalt társadalmi elbizonytalanodás, kilátástalanság érzése, frusztráció és idegengyűlölköző klíma jó termőtalaj a szélsőjobboldali ideológiának. Mindezt erősíti a családottság: a virágzó tájegységek politikai lufija kipukkadt a „félelem zónái”-ban. Néhány szerző az NDK autoriter szocializációs modelljét teszi felelőssé a idegengyűlölet és a szélsőjobboldal újraéledésében. M. Brumlik egy hosszú tanulási folyamatot jósol, míg sikerül az NDK-ban „elsajátított” idegenekkel szembeni szkepszist maguk mögött hagyni, és a demokráciát mint életformát internalizálni (3. fejezet: „Demokrácia, nevelés és politikai képzés”). Th.

Krüger e leegyszerűsítő magyarázat ellen emel szót. Nem szabad a kelet-német társadalmat tagolatlanul ábrázolni, és az erőtlen civil társadalmat okolni a szélsőjobboldal térnyeréséért. A demokrácia az ország nyugati tartományjaiban sem egy magától értetődő létforma, sőt a legtöbb szélsőjobboldali szervezet, párt, egyesület épp az ország nyugati felén található. Éppen ezért a politikai képzést újra kell pozícionálni, a helyi sajátosságokra koncentrálni, a pedagógusokat is bevonva a jobboldal elleni „harcba”. Isabell Diehm szerint a toleranciára való nevelés rossz kiindulópont. A tolerancia a különbségeket emeli ki és – nem szándékoltan – nagyítja fel, épp ezért a pedagógiának a tolerancián túl a különbségek *elfogadását* kell hangsúlyoznia. A szélsőjobboldali beállítódás több mint az intolerancia problémája, sokkal inkább a tisztelet hiányáról van szó.

A kötet zárófejezete („A szocializáció állomásai a demokráciába való átmenetben”) az iskola, a sportegyesületek, az ifjúságvédelem és a nevelési tanácsadók munkájának fontosságát hangsúlyozza, hisz a fent vázolt problémák elsősorban ezekben az intézményekben csapodnak le, illetve nagy szerepük van a fiatalkorúak integrációjának megkönnyítésében, pozitív visszacsatolásban, perspektívák teremtésében. A fiatalok a politikában és politika csinálásban már nem bíznak, és egyre több fiatal választja a szélsőjobboldalra vezető kiutat. A könyv megjelenése utáni évben, 2004-ben, sikerült szélsőjobboldali pártoknak bekerülniük Szászország tartományi parlamentjébe.

Az utóbbi tizenégy évben a német társadalom kettős modernizációt (globalizáció és újraegyesítés) volt kénytelen átélni, ami túl súlyos terheket pakolt, nem utolsósorban az ifjúság vállára.

(Andresen, S. [et al] [eds]: *Vereintes Deutschland – geteilte Jugend. Ein politisches Handbuch. Leverkusen, Leske + Budrich, 2003.*)

Hazay Kinga